

EL PROJECTE VITIS CATALANA I LA CARINYENA

Jordina Escala Esteve

Centre de Documentació VINSEUM

RESUM

Vitis Catalana és una eina que, a partir del buidatge de documents, recull la presència de varietats de vinya als territoris de cultura catalana al llarg dels temps. La carinyena és la tercera varietat amb més presència a Vitis Catalana. Les referències introduïdes mostren una varietat present a tot Catalunya, però sobretot a les terres tarragonines. L'ampelònim més utilitzat és *carinyena* (o *cariñena*) i la citació més antiga localitzada fins al moment és de l'any 1785. Vitis Catalana també recull la presència de les varietats relacionades amb la carinyena i els seus sinònims: *carinyena blanca*, *mazuelo*, *cruxilló* i *samsó* (*carinyena*).

PARAULES CLAU: Vitis Catalana, carinyena, *mazuelo*, *samsó*.

EL PROYECTO VITIS CATALANA Y LA CARIÑENA

RESUMEN

Vitis Catalana es una herramienta que, a partir del vaciado de documentos, recoge la presencia de variedades de vid en los territorios de cultura catalana a lo largo de los tiempos. La cariñena es la tercera variedad con más presencia en Vitis Catalana. Las referencias introducidas muestran una variedad presente en toda Cataluña, pero sobre todo en las tierras de la provincia de Tarragona. El vocablo más utilizado es *carinyena* (o *cariñena*) y la cita más antigua localizada hasta el momento es del año 1785. Vitis Catalana también recoge la presencia de las variedades relacionadas con la cariñena y sus sinónimos: *cariñena blanca*, *mazuelo*, *cruxilló* y *samsó* (*carinyena*).

PALABRAS CLAVE: Vitis Catalana, *carinyena*, *mazuelo*, *samsó*.

THE VITIS CATALANA PROJECT AND THE CARINYENA VARIETY

ABSTRACT

Vitis Catalana is a tool that collects and organizes the presence of vine varieties in the territories of Catalan culture over time. Carinyena is the third most popular

Correspondència: Jordina Escala Esteve. A/e: jescala@vinseum.cat.

variety in *Vitis Catalana*. Bibliographic references show that it is a variety present throughout Catalonia, but above all in the lands of Tarragona. The most commonly used name is Carinyena (or Cariñena) and the oldest mention on record is from 1785. *Vitis Catalana* also includes the presence of varieties related to Carignan and its synonyms, such as Carinyena Blanca, Mazuelo, Cruixilló and Samsó (Carinyena).

KEYWORDS: *Vitis Catalana*, Carinyena, Mazuelo, Samsó.

1. EL PROJECTE VITIS CATALANA

Vitis Catalana (www.vitiscatalana.cat) és una eina que, a partir del buidatge de documents, testimonia la presència de varietats de vinya als territoris de cultura catalana al llarg dels temps. *Vitis Catalana* no només recull el nom de les varietats, sinó que també les situa geogràficament i cronològica, i ofereix un corpus d'informació lèxica, històrica i descriptiva per a l'estudi de les varietats de vinya dels Països Catalans. La gènesi de *Vitis Catalana* són les aproximadament 15.000 fitxes d'ampelònims elaborades per l'historiador Emili Giralt i Raventós. Aquestes fitxes, i molts dels documents que cita, estan dipositats al Centre de Documentació VINSEUM (CDV).

El projecte *Vitis Catalana* està liderat pel CDV i està emmarcat dins del Grup de Recerca de les Varietats Autòctones i Tradicionals de la Vinya de l'àrea dels països de parla i cultura catalanes (GREVA). Aquest grup està impulsat per VINSEUM, Museu de les Cultures del Vi de Catalunya, i la Secció de Viticultura i Enologia de la Institució Catalana d'Estudis Agraris, filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).

L'eina *Vitis Catalana* ja va ser descrita en un article publicat en el número 19 de DOSSIERS AGRARIS, amb el títol «*Vitis Catalana*: una eina per a documentar les varietats de ceps presents als territoris de parla catalana» (<http://www.raco.cat/index.php/DossiersAgraris/article/view/321148>).

2. LES CITACIONS DE PRESENCIA

Vitis Catalana és l'acumulació de centenars de fitxes de citació de presència. Una citació de presència és la sistematització de les dades que apareixen en un document quan hi ha citada una varietat de vinya. Quan en un document es localitza el nom d'una varietat, es recull el terme utilitzat, sempre mirant de respectar al màxim el nom original, i s'adscriu a una varietat. Per exemple, en el document pot aparèixer el terme *Carañenas*, el qual pertany a la varietat carinyena. En segon lloc, s'indica en quina localitat o àrea geogràfica es troba aquesta varietat i també a quina època pertany. Normalment, el període cronològic correspondrà a la data d'edició del document. En tercer lloc, s'omplen les dades relacionades amb la font docu-

mental, és a dir, d'on s'ha extret aquella referència. En aquest cas, cal que el document s'hagi introduït prèviament a la base de dades, mitjançant la fitxa «Document». Sempre que sigui possible, es transcriu també el text concret de la citació, ja que sovint és imprescindible per a una correcta comprensió de la informació. Finalment, s'anoten dades relacionades amb el registre, com el nom de la persona que l'ha creat i la data de creació del mateix.

FIGURA 1. Fitxa de citació de presència en l'entorn d'edició

The image shows a web-based form for recording a presence citation. It is organized into several sections:

- Llista ampelogràfica:** A dropdown menu with 'Carinyena' selected.
- Ampelònim utilitzat:** A dropdown menu with 'X | carinyena' selected.
- Descripció de presència:**
 - Àrea ampelogràfica:** A dropdown menu with 'X | carinyena' selected.
 - Període:** A dropdown menu with 'X | 1797' selected.
- Escriu de:**
 - Font de referència:** A text field containing 'Navarro-Linares, 1797'.
 - Pàgina:** A text field containing 'p. 13'.
- Transcripció:** A text area containing a list of grape varieties: '1. Les antiques de la classe: 2. perris de les que don el fruit blancos, son les Saboneras, les Canasas salsoncaca, les Provenens, les Pucheres, les Propolis blancs, les Xarellos, les Trebas, les Martorellas, les Maltonats, les Jaques, y les Malvasias y las del que se producen nears los Granados, las Somells, les Lizias, les Picapolla negres, les Montanalls, les Canarinas, y les Catalanas.'.
- Notes:** An empty text field.
- Autor del registre:** A text field containing 'Elsiecke, Justina'.
- Data de creació:** A text field containing '2016-10-19'.
- et Validada:** A text field.
- Buttons:** 'Guardar' (blue) and 'Eliminar' (red).

FONT: Vitis Catalana (entorn Coeli) (CDV).

Actualment (abril 2017), Vitis Catalana ofereix més de 2.400 referències o citacions de presència, corresponents a 240 varietats. Cal esmentar que aquí també s'inclouen els sinònims i les varietats de gra de diferent color. Per exemple, el xarel·lo i el cartoixà són sinònims, però ambdós estan considerats com a varietats separades. A través de la pestanya on es descriu la varietat, s'especifica la relació que tenen, i només en la fitxa del xarel·lo s'ofereix la descripció ampelogràfica i enològica de la varietat. La carinyena i la carinyena blanca també consten com a varietats separades.

Un 37% de les varietats introduïdes tenen només una citació, és a dir, fins al moment només s'ha localitzat un document en el qual aparegui citada aquella varietat. D'altra banda, un 2% de les varietats tenen més de cent citacions introduïdes. Les deu varietats amb més representació són: garnatxa, xarel·lo, carinyena, sumoll, macabeu, ull de llebre, monestrell, moscatell, malvasia i parellada.

En relació amb la documentació, s'han buidat —totalment o parcial— 110 documents. El document més antic és *Primera part del Terç del Crestià*, de l'autor Francesc Eiximenis, escrit el 1381. Aquest document recull sis noms de varietats: *grech*, *malvesia*, *morastrel*, *moscatel*, *picapol* i *vernaça*. El més actual és el reglament de la Denominació d'Origen Alella, que data de 2007. El llibre que conté més citacions de presència (un total de 803) és *Datos para un avance sobre la viticultura de la provincia de Tarragona*, publicat el 1915 per l'Escola de Viticultura i Enologia de Reus.

L'objectiu final és introduir tantes referències com calgui per a obtenir una visió completa i general de la presència de la vinya als Països Catalans al llarg dels segles. Fins al moment, però, les dades s'han introduït de manera un xic anàrquica, en funció de les consultes i necessitats del GREVA.

3. LA VARIETAT CARINYENA A VITIS CATALANA

La carinyena és la tercera varietat més representada a Vitis Catalana. Fins al moment, hi ha 142 referències introduïdes, la majoria concentrades a les comarques de Tarragona. La citació més antiga correspon a 1785. A aquestes 142 referències caldria sumar-hi les relatives a carinyena blanca (6 citacions de presència), *mazuelo* (5 citacions de presència), cruxilló (8 citacions de presència) i samsó (carinyena) (6 citacions de presència).

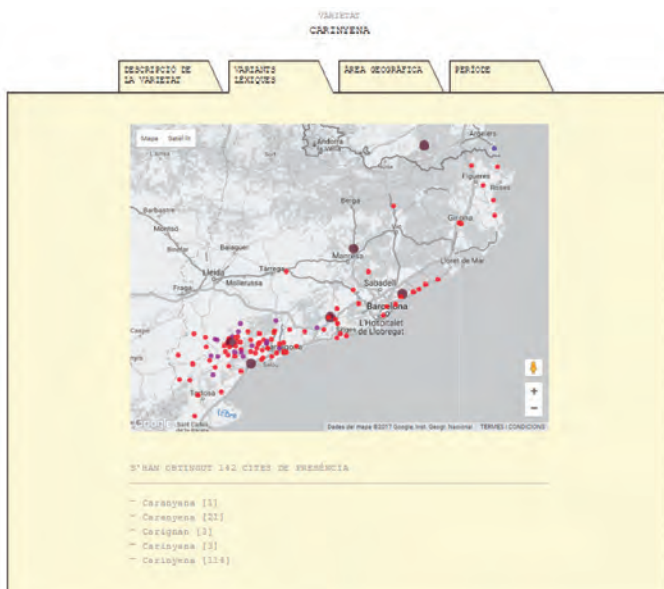
L'opció de «cerca per varietat» que ofereix Vitis Catalana permet recuperar totes les seves variants lèxiques agrupades sota una mateixa varietat i situar-les gràficament sobre un mapa. En aquest cas, se'n pot copsar una concentració més important a les comarques de Tarragona.

La pestanya «Àrea geogràfica» mostra els resultats ordenats sota un criteri geogràfic, gràcies al qual es pot saber que la província de Tarragona té 84 referències, Barcelona 33, Girona 11 i Lleida 1. Cal sumar-hi 6 referències relatives a Catalunya i 7 a França.

Pel que fa a les variants lèxiques, s'observa que el terme més àmpliament usat és *carinyena/cariñena*; el segon és *caranyena/carañena*; finalment, a França s'empren *caranyana* i *carignan/carignane*.

Quan es clica sobre una citació de presència, s'obre la fitxa corresponent, gràcies a la qual es pot veure de quin document s'ha extret aquella informació i, sempre que sigui possible, s'ofereix el text transcrit. És l'apartat de Vitis Catalana que emularia les fitxes manuscrites del fitxer de varietats

FIGURA 2. Pantalla de resultats de la varietat carinyena

FONT: Vitis Catalana (entorn web) (CDV).

FIGURA 3. Fitxa de citació de presència en l'entorn web

FONT: Vitis Catalana (entorn web) (CDV).

d'Emili Giralt. Al seu torn, les fitxes de citació de presència ofereixen l'opció d'obrir la fitxa del document o de la font bibliogràfica, i també conèixer quines altres variants lèxiques apareixen en el mateix document.

FIGURA 4. Pantalla de resultats de la varietat carinyena

FONT: Vitis Catalana (entorn web) (CDV).

Amb la pestanya «Descripció de la varietat», Vitis Catalana ofereix l'oportunitat de conèixer els sinònims de la varietat, la seva història, els seus aspectes agronòmics i enològics, sobretot si es tracta d'una de les més cultivades actualment. En el cas de la varietat carinyena, el text referent a la seva història diu:

La varietat carinyena és una varietat de raïm negre cultivada des de fa segles als Països Catalans. El seu origen se sol situar al segle XIV a la ciutat aragonesa de Cariñena. És a finals del segle XVIII quan es poden trobar les primeres cites que fan referència a la carinyena com a varietat cultivada localment a les terres dels Països Catalans: 'carinyana' al Rosselló, 'carañenas' a Catalunya i 'carañena de redolta negra' al Penedès. Al llarg del segle XIX, la carinyena s'estén sobretot per Catalunya i es convertirà en una de les varietats més utilitzades. Per exemple, segons les dades recollides per Claudi Oliveras, director de l'Estació Enològica de Reus, a la província de Tarragona, el 54% de la vinya plantada abans de la invasió de la fil·loxera era de carinyena, mentre que després, el 44%. Per contra, perd presència a l'Aragó. El 1807 Simón de Rojas Clemente, quan fa la descripció de les vinyes de Cariñena, diu que quasi tot el raïm que s'hi cultiva és negre i la meitat d'aquest és garnatxa —no menciona la 'carinyena' (ni tampoc el 'cruji-

El projecte Vitis Catalana i la carinyena

llon'). Actualment la carinyena està estesa per molts països; França és el primer país pel que fa a superfície cultivada i amb el nom de 'carignan' s'ha estès a altres parts del món.

A través de la pestanya «Període» es poden consultar els resultats en forma de llista i ordenats segons el criteri cronològic. Amb aquesta ordenació es pot conèixer, per exemple, la citació més antiga.

Vitis Catalana també permet fer una cerca per més d'un camp, a través de l'opció «Cerca avançada». Aquesta seria l'opció per a recuperar les altres referències corresponents a varietats o sinònims relacionats amb la carinyena: *carinyena blanca*, *mazuelo*, *cruxilló* i *samsó* (*carinyena*).

FIGURA 5. Pantalla de la cerca avançada

VITIS CATALANA

VARIETAT ÀREA GEOGRÀFICA PERÍODE DOCUMENT CERCA AVANÇADA

VARIETAT

Carinyena

Carinyena blanca

Cruxilló

Mazuelo

Seleccions varietat

+ -

ÀREA GEOGRÀFICA

Seleccions Àrea geogràfica

+ -

PERÍODE

Des de

Fins a

Q

FONT: Vitis Catalana (entorn web) (CDV).

Aquesta cerca avançada també es permet combinar-la amb una àrea geogràfica determinada i amb un període concret.